

וכפשוטו". קצר המצע מלהאריך ביופי הנסוך על עניינים אלה. יוער רק כי קיומן של מצוות בלי מחשבה על האור הפנימי של המצווה הינו קיום חלקי, לימוד הפסוקים בעומק הנאות ובראיית צדדיה של מצווה ושורשיה הרוחניים מאירים את לב האדם ונותנים בנו כוח להגביר אהבה אל אהבתו יתברך, אהבה הנובעת מחשיפת רעיוני תורתו הקדושה.

הספר תורם תרומה גדולה לעניין עמוק זה של גילוי אור פנימי ועומק הכוונות שבמצוות. אין כאן ספר להשקטת סיפוק מאויים אינטלקטואליים בלבד כי אם סיפוק מאויים רוחניים להבהרת תכלית האדם. אם יגזור ה' לטובה נפנה לרב שיורה לעבד כמה פרקים מהספר לעשותם שווים לכל נפש.

עו"ד ד"ר אליעזר בן שלמה פשוטו של מקרא

מבוא

מאמרים וספרים רבים המתייחסים לפשוטו של מקרא חוברו, בקשת רחבה של נושאים, החל מהשאלה: "מה זה פשוטו של מקרא?" ועד לשאלה: "מי רשאי לפרש מילה או עניין, וכיצד?"

הרב יהודה קופרמן, מייסד מכללה ירושלים לבנות, עוסק בשאלה בת שתי פנים "מה תפקידו של הפשוט?" (עמ' 15) "מה מלמד פשוטו של מקרא?" (עמ' 16). בשאלות אלה הוא דן בשני כרכים (285+348 עמודים), בחיבור מקיף וסיסתמטי. (ניתן לומר כי את מסקנתו קבע בשם ספרו "על מקומו של פשוטו של מקרא בשלמות התורה ובקדושתה").

הספר מהווה מיצוי גישתו של הרב קופרמן במאמריו ובשיעוריו, להראות את אחדות התורה. אין מטרתו של הספר לבאר את המקורות, כי אם להראות כיצד מתקיים "פשוטו" של מקרא ליד דרשות חז"ל וההלכה, דרך מאמרי חז"ל עצמם, מפרשי התורה הראשונים, ועד לגדולי האחרונים.

מסיבה זו (ואולי נוספות) נמנע מאתנו נספח המקורות בתורה שכתב ובתורה שבע"פ שנתבארו ונתלבנו בספר. כדוגמתו אירע לבעל "דורות ראשונים", וחסרים אנו את העושר של ביאורי סוגיות, ועובדות היסטוריות, שחיה מייתר פרסומי סרסר רבים מימי בעל "דורות ראשונים" ועד עתה.

הרוח הנסוכה על החיבור מורה על ריאקציה אל פני התורה של האוניברסיטאות. ראה עד היכן שקע מחרשתו ופרש מצודתו על פרשנים מרובים בהבטה אל אופקים מאוד רחבים. יש לשים לב לפרקי המבוא ולשאלות המדעיות שהציג, כדי שהלימוד יהיה לימוד של תורת נצח הנתונה כולה משמים (בל נשכח את יתר חיבוריו הגדולים באותו כיוון).

הרוח הנסוכה על הספר (שים לב לסידורו) מחייבת את לימוד התורה בסדר מחשבתי ולחדירה לבין השיטין של הפסוקים עם שאלות נועזות תוך חיפוש כל דרך לבצר את מושג "תורה משמים". רק חכם נועז ובר סמכא ינסח שאלות כגון: "חש אנכי כי השאלה הגדולה והמרכזית היא": "מדוע הכל הפוך כל כך" (!?) (התורה הפוכה...?! "מדוע התורה מחלקת סוגיית אחת לשלושה מקומות שונים מרוחקים זה מזה?" "מדוע קצת פה וקצת שם"?... "מדוע התורה משאירה את הקורא באפשרות של טעות כה חמורה?" "מדוע תורה שבכתב לא כתבה את מה שרצתה שנקיים?" "מדוע כמעט הטעתה אותנו תושבי" בעין תחת עין"!! הרב מעלה הכל על השולחן, מרדד, מפרק ובונה בניין שלם. הספר לא שווה לכל נפש. יש להתייגע בו כדי להנות מרוחב יריעותיו.

מפתיע עד מאוד ולמצוא עיסוק הרב בתורת הסוד הנראית בהבטה ראשונה הפך פשט הכתוב, כאלוסטרציה לעניין. פעמים שמוצאים רעיון נשגב שאין שום צד לפרשו כפשוטו, וסודו הוא פשוטו. ממש כפי שאין להביט על שיר השירים במישור הפשוט. כי כל הספרים קודש ושיה"ש קודש קודשים. משמעות הדבר של הספרים אפשר שיידרשו בארבעה שבילי הפרדס, אך שיה"ש לא ידרש במישור הפשט ואסור שידרש כך, כי פשוטו הוא סוד.

הרב עסק בנושא זה בדוגמת יבמה, יען כי בכל התורה כולה אין מקרא יוצא מדי פשוטו אבל ביבמה, אתאי גזרה שווה אפקתיה מפשטיה לגמרי. הסיקו חכמים, שהיבם הוא הנוחל הבלעדי בנכסי אחיו המת. והרמב"ן, (ראה על דרכו בסוד, בספרי הרמב"ן בחוג גרונה) רמו בעניין "כי איננו כפשוטו שיקראו הבן הראשון בשם המת ראובן או שמעון כמוהו, שהרי בבעז נאמר כן "ולא ייכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו", ולא קראו אותו מחלון, אבל הכתוב הזה על דרך האמת הבטחה והנה היא כפשוטו. לאמור המסתורין הוא הפשט.

כך גם במנורה - "אל מול פני המנורה". מנורה של מקדש מכוונת כנגד מנורה של מעלה כותב רבנו בחיי (המושך תורתו מרמב"ן), "ועל דרך הקבלה, הכתוב נכון, ברור

אני כשלעצמי נבוך מה הוא "פשוטו של מקרא", האם ה-meaning של המילה, האם ה-interpretation של המילה, של הפסוק, של העניין. יתירה מזו, בפרט בו הכתוב שותק, האם זה הסדר שלילי או שיש לפרש השתיקה מעין המבואר בכתוב.

הנני מבקש לשתף את הקוראים בלבטי בשני מקורות. האחד, הוא "ממחרת השבת" שהרב קופרמן דן בו רק בפרשנותו של "משך-חכמה". והשני - בירושת הבת הנדון בספרו של הרב קופרמן בהקשר של בנות צלפחד. ידועים הפרשנות וההלכה שנקבעו לדורות בכל אחד מהנושאים. ברם, בשני הנושאים מצאנו לבטים בימי חז"ל מה אמרה התורה. אכיר תודה מיוחדת לכל מי שיאיר את עיני בלבטי.

א. ממחרת השבת וערב פסח שחל להיות בשבת

1. ממחרת השבת

בויקרא כ"ג נצטוונו בשתי מצוות:

האחת, היא הבאת העומר: "והניף את העומר לפני ה' לרצונכם, ממחרת השבת וניפנו הכהן" (יא).

השנייה, היא ספירת העומר: "וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה" (טו).

על פי קבלת חז"ל "שבת" כאן היא "פסח". ואילו לדעת הצדוקים או הבייתוסים הכוונה היא לשבת בראשית ולעולם הקרבת העומר תהא ביום ראשון בשבוע (ראה פירוש הרמב"ן במקום).

הפועל היוצא מדעת הבייתוסים היא כי חג שבועות יחול לעולם ביום ראשון בשבוע. הוויכוח עם הבייתוסים בפרט זה (של מועד חג השבועות) נדון בהרחבה בבבלי מנחות סה, ואילו הפירוש במקור של "ממחרת השבת" לגבי חג הפסח עצמו אינו מבואר בתלמודים. הדיון בתלמוד הוא ב"פועל היוצא" לגבי חג השבועות. לדעת רש"י במסכת ראש השנה (כב, ע"ב) ד"ה להטעות: נחזור ונדגיש, הייתה מטרה לבייתוסים בפרט זה "וסצייטוסין מתכוונים שיהא יום ראשון של פסח בשבת, כדי שתהא הנפת העומר בליל ראשון ועלרת בליל ראשון".

ובתוס' (שם): "וא"ת ומה מרוויחים? וי"ל דלא חשיבי קלקול משום דדרשי 'אתם ואפילו מזדינין'. לדעת רש"י (כמבואר לעיל) עיקר מטרתם של הבייתוסים היה שהנפת העומר וחג השבועות יהיו ביום ראשון. ברם, נובע מכאן שחג הפסח יחול לעולם בשבת. התוספות מלמדים אותנו כי גם הבייתוסים נזקקו לסמכות של חכמים בקביעת

החודש ובעיבור שנה על כן הוויכוח בין הבייתוסים לבין חכמים מתמקד בשאלה אם להשתמש בסמכות כדי שהנפת העומר וחג השבועות יחולו ביום ראשון בשבוע (כדוגמת הקביעה "לא... (אד"ו) ראש" שבאה למנוע יום הכפורים מלחול בערב שבת או במוצאי שבת).
חכמים לא הזכירו פרט מעניין הנובע מהמחלוקת ביחס לערב פסח שחל בשבת, שלגביו לא מוזכר בכתוב בפירוש כיצד ינהגו אם ערב פסח יחול בשבת.

2. ערב פסח שחל להיות בשבת

במסכת פסחים (סו, ע"א) מובא הסיפור בבני בתירא, המוכר לנו בהיבטים המוסריים שלו:

פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת. שכחו בני בתירא ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת. (הלל ידע ובני בתירא ויתרו על הנשיאות לטובתו).

מקשה בירושלמי (פסחים פ"ו, ה"א) שאלה מאוד טריויאליים, כיצד שכחו כולם ולא זכרו. ודאי היו זקנים שבחיהם אירע שלוש פעמים לפחות שערב פסח חל בשבת? א"ר אבון והלא א"א לשני שביעית שלא יחול י"ד בשבת. מפרש בקה"ע: "וכיון שזמן קצר הוא, איך נעלם ונשכח מכל ישראל דין זה דפסח דוחה שבת?" לנו קשה ביותר שהבבלי אינו שואל כלל קושיא זו.

בירושלמי (שם) מתואר כי הלל דרש להם מהיקש, מקל וחומר ומגזרה שווה. מסיים הירושלמי: "אף על פי שהיה יושב ודורש להן כל היום לא קיבלו ממנו עד שאמר להן - כך שמעתי משמעיה ואבטליון".

ביאר הצ"ח (פסחים שם) דבני בתירא ידעו שעד ימיהם נהגו ישראל שפסח דוחה שבת. אלא שרצו בייתוסים, ואולי גם אחרים בציבור, לחדש שחכמים יתקנו בקידוש החודש לדחות שלא יחול ערב פסח בשבת. ויש כוח בידי חכמים (או נשיא הסנהדרין) לתקן. ואם הדור נתקלקל ראוי לתקן מחשש חילול שבת שלא לצורך הקרבנות. קשה היה לחכמים לדחות את הצעת הבייתוסים שלעולם פסח בשבת, וערב פסח בערב שבת.

הוכרע עפ"י קבלת הלל משמעיה ואבטליון - שלעולם פסח דוחה שבת. מנמק הרמ"מ כשר ב"תורה שלמה" פרקי תרגומי התורה, פרק כ': "משום שיש בזה ענין להוציא מלבם של צדיקים, הסוברים שאין שחיטת פסחים דוחה שבת. לכן לא הסכימו לעשות גדרים בעניין זה. כן מצאנו גם בקצירת העומר שהייתה בשבת וחכמים הבליטו מאוד את העובדה ששבת או חג הפסח היום וקוצרים מהמחומר לצורך "ממחרת השבת" (ראה רמב"ם תמידין ומוספים ג, י"א).

בפירוש "אור חדש" (פסחים סו, ע"א) מציג את שאלת הירושלמי כמבוססת על המסורת, למה נסתפקו בני בתירא אם פסח דוחה שבת, הרי מבואר בשבת פז, ע"א (כן בספרא שמיני ובסדר עולם) שראשון בניסן בשנה השנית לצאתם ממצרים, בו הוקם המשכן, היה ביום א', א"כ י"ד בניסן חל בשבת, וכתוב "ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו". משמע שפסח דוחה שבת.

הרמ"מ כשר מפנה לספרי מחשבה של ימי הביניים (גן עדן ענין פסח פו ואחריו באדרת אליהו פ"ח) שהביאו ראיה מפסח מדבר שפסח דוחה שבת. גישת אור חדש עצמו היא דאין ללמוד מפסח מדבר לדורות (עפ"י תוסי קידושין לד, ע"א ד"ה הואיל).

בסופו של דבר, נקבעה ההלכה לא על פי המסורת ההיסטורית (של פסח מדבר, או כיצד נהגו בפועל בעבר), כי אם על פי המסורת התלמודית גזירה-שווה "במועדו" שקיבל הלל במסורת משמעיה ואבטליון. אם כי גם הלל נוקק למסורת הנהוגה בעם "פוק חזי מאי עמא דבר" לעניין טלטול סכין של שחיטה בערב פסח שחל להיות בשבת. לא נראה לי כלל, כי כדי להיות מדעי צריך לפרש את הכתוב כבייתוסים. ההיסטוריה מימי המדבר, מוכיחה שבמשך אלף שנה מימי משה רבנו ועד הבייתוסים פירשו ישראל "ממחרת השבת" = ממחרת הפסח. מה הוא פשוטו של מקרא?!

ג. ירושת הבת

הרב קופרמן דן בספרו (כרך א פרק 8: הרצוי דאורייתא, המחייב דרבנן) בירושתן ובהגבלת נישואיהן של בנות צלפחד. אנו מבקשים לעיין בפסוק הראשון בצווי התורה בפרשת נחלות לדורות: "ואיש כי ימות וכן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו" (במדבר כ"ז, ח) שתי מילים, שני מושגים דורשים ביאור "על דרך הפשט":

א. "איש כי ימות" - מה מסבירה התורה אם מתה האם, מה דין ירושת האם?

ב. "ובן אין לו" - מה מסבירה התורה כאשר יש לו גם בן וגם בת?

הנושא נדון במשנה בבא בתרא פ"ח, מ"א ובסוגיא שעליה. המשנה (בבא בתרא פ"ח, מ"א) קובעת עמדה ביחס לשאלה השנייה: "סדר נחלות כך הוא... בן קודם לבת, כל יוצאי ירכו של בן קודמים לבת...". עמדת המשנה היא בניגוד לפרשנותם של חכמי אומות העולם לכתוב המובאת בירושלמי שם: חכמי העכו"ם אומרים בן ובת שווים כאחת, "דאינון דרשי" וכן אין לו" - הא אם יש לו שניהן שווים" (הירושלמי משתמש בביטוי "דאינון דרשי". תמהים אנו כיצד נסביר את הפסוק "על דרך הפשט").

בסוגיא בבבלי לא הזכירו את פרשנותם של חכמי האומות. הם פירשו את הכתוב "ובן אין לו": "טעמא דאין לו בן, הא יש לו בן - בן קודם, מכאן שהבנים יורשים את האם" (בי"ב קי, ע"א). ראה שם בסוגיא ובתוד"ה טעמא הדילמה בפירוש הפסוק.

סוגיית הבבלי להלן (קיא, ע"א) אינה ממשיכה את דרשת הכתוב דלעיל כי אם פותחת בנושא בירושת הבת את אמה. היא דורשת את הכתוב "וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל" (במדבר ל"ח, ח) פשוטו של מקרא הוא מאחת ממטות בני ישראל. לא כך דייקא הסוגיא. היאך בת יורשת שני מטות, אלא זו שאביה משבט אחד ואמה משבט אחר ומתו וירשתן (לאמור, התורה קבעה הסדר למצב הלא רצוי המתואר על ידי חכמים).

אין לי אלא בת, בן מנין (שירוש את אמו. דאיכא למימר בהכי קפיד קרא הבן יירש את האב והבת תירש את האם - רשב"ם). אמרת קל וחומר: ומה בת שהורע כוחה בנכסי האב (לאור קביעת המשנה שטרם הוסקה מהכתוב, שהבן קודם לבת) יפה כוחה בנכסי האם. בן שיפה כוחו בנכסי האב, אינו דין שיפה כוחו בנכסי האם (הבן יורש כמו הבת - רשב"ם).

ועדיין אנו תוהים, האם מהכתוב עצמו יש הכרע שהבן קודם לבת? הדיון בסוגיא הינו על ירושת האם ולא על ירושת האב. ובירושת האם מצינו מחלוקת כמבואר בהמשך: וממקום שבאת (עדיין לא למדנו שכן יקדם לבת בירושת האם. והיינו דקאמר וממקום שבאת, ממקום שהתחלת ללמוד, דהיינו מנכסי האב חזור ולמד עוד - רשב"ם) מה להלן בן קודם לבת אף כאן בן קודם לבת.

ר' יוסי ב"ר יהודה ור' אלעזר בן הקצב אמרו משום ר' זכריה בן הקצב, אחד הבן ואחד הבת שווין בנכסי האם. מאי טעמא, דיו לבא מן הדין להיות כנדון. כדעת חכמים ביאר ר' ינאי לר' יהודה נשיאה (נכדו של ר' יהודה הנשיא) מנין לבן שקודם לבת בנכסי האם, ת"ל ממטות, מקיש למטה האב, מה מטה האב בן קודם לבת, אף מטה האם בן קודם לבת (קיא, ע"א).

היו חכמים שרצו לפסוק כר' זכריה בן הקצב בירושת הבת את אמה: רב ניתאי, רבי טבלא, רב חיננא בר שלמיא ורב הונא בר חייא הנתלה בדעת רב הונא ורב. רב נחמן קבע כי הבן קודם לבת גם בירושת האם. תקיפותו של רב נחמן כאן חסמה שיתוף בדעת עם חכמי אומות העולם הסוברים כי בן ובת שווים בירושה.

הצגנו את התלבטותם של חכמים בקביעת ההלכה הנוהגת לדורות. ברם, ללא דרשת חז"ל, על פי אלו כלים נקבע מה הוא פשוטו של מקרא? בעניין ירושת הבת, כאשר יש בן מה הורתה לנו התורה שבכתב ללא עזרת הדיון ההלכתי?!